

Ю.С. ПЕРЕГРИМ¹, О.І. БРОНСКОВ², М.М. ПЕРЕГРИМ¹

¹ Навчально-науковий центр «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Симона Петлюри, 1, м. Київ, 01032, Україна
peregrym@ua.fm, mykyta.peregrym@gmail.com

² Національний природний парк «Меотиди»
вул. Кірова, 80а, м. Новоазовськ, 87600, Донецька обл., Україна
bronskov@mail.ru

ASTRAGALUS CALYGINUS M. BIEB. (FABACEAE) — НОВИЙ ВИД ДЛЯ ФЛОРИ УКРАЇНИ

Ключові слова: *Astragalus calycinus*, флористична знахідка, рідкісний вид, флора України

Під час орнітологічних досліджень в околицях селища Дорошеве в межах м. Краснодона Луганської обл. 5 травня 2013 р. другий автор цього повідомлення виявив і сфотографував декілька рослин із роду *Astragalus* L. (*Fabaceae*), знімки яких опубліковано на ботанічному сайті <http://www.plantarium.ru>. Після короткого обговорення учасниками форуму попередньо було визначено, що сфотографовані рослини належать до виду *Astragalus calycinus* M. Bieb., який раніше не наводився для флори України, хоча й згадувався для сусіднього Красносулінського р-ну Ростовської обл. Російської Федерації в околицях хутора Калиновський, у долині р. Лихої (Федяева, 2004). У зв'язку з цим іншими авторами повідомлення 8 травня 2013 р. здійснено польовий виїзд на означене місце в пошуках цієї рослини з метою збору гербарного матеріалу, встановлення ценотичної приуроченості виду, визначення основних популяційних параметрів тощо.

Ми з'ясували, що популяція *A. calycinus* у вказаному місці складається з чотирьох фрагментів, розкиданих на відстані від 500 до 1000 м. Наводимо їхні детальні описи.

І. Найбільший фрагмент популяції виду площею близько 2,65 га займає вершину степового пагорба та 2/3 верхньої частини його схилу східної експозиції крутизною до 10° між Дорошевським кладовищем і вулицями Підгірною та Ударників

(48,28861°N, 39,77198°E). Ґрунтовий покрив — малогумусні змиті чорноземи з вапняковими відслоєннями. Рослинний покрив тут неодноманітний. На вершині пагорба його загальне проективне покриття дорівнює 60 %, домінують *Stipa capillata* L. (25 %), *Agropyron pectinatum* (M. Bieb.) P. Beauv. (10 %), *Galatella villosa* (L.) Rchb.f. (10 %), *Festuca valesiaca* Gaudin (5 %); проективне покриття від 1 до 3 % мають *Caragana frutex* (L.) K. Koch, *Astragalus calycinus*, *Centaurea marschalliana* Spreng., *Salvia nutans* L., *Teucrium polium* L., *Thymus marschallianus* Willd., *Linum czerniaevii* Klokov. Окрім того, в незначній кількості представлено ще 13 видів (*Poa bulbosa* L., *Dianthus pseudoarmeria* M. Bieb., *Astragalus ucrainicus* M. Pop. & Klokov, *Dichodon viscidum* (M. Bieb.) Holub, *Ornithogalum kochii* Parl. та ін.). Щільність *Astragalus calycinus* на цій ділянці достатньо низька: 1 куртина трапляється на 4—6 м²; проте в деяких місцях можна побачити 4—5 куртин на 1 м². Більшість виявлених особин виду перебуває в генеративному стані.

Частина рослинного покриву схилу східної експозиції постраждала внаслідок весняної пожежі. Тут загальне проективне покриття сягає 50 %, домінують *Stipa capillata* та *Agropyron pectinatum* (по 15 %), *Salvia nutans* (10 %), *Galatella villosa* і *Festuca valesiaca* (по 5 %), проективне покриття від 1 до 3 % у *Astragalus calycinus*, *Medicago falcata* L., *Thymus marschallianus*, *Tanacetum millefolium* (L.) Tzvelev. Виявлено ще 11 видів, які формують це угрупован-

ня (*Teucrium polium*, *Linum czerniaëvii*, *Poa bulbosa*, *Astragalus ucrainicus*, *Veronica spicata* L., *Euphorbia seguieriana* Neck. та ін.). У цій частині схилу середня щільність *A. calycinus* — 4 куртини на 1 м², але в деяких місцях виявлено до 10-ти куртин на 1 м². Разом з тим тут знайдено значну кількість рослин прегенеративних вікових станів, хоча частка генеративних особин залишається доволі вагомою.

Рослинний покрив на частині схилу, яка не потрапила під пожежу, виявився найбагатшим за видовим різноманіттям. Його загальне проективне покриття — 70 %, домінують — *Agropyron pectinatum* (30 %), *Stipa capillata* (20 %), *S. lessingiana* Trin. & Rupr. (5 %), *Festuca valesiaca* (5 %), *Salvia nutans* (5 %), з проективним покриттям від 1 до 3 % беруть участь *Astragalus calycinus*, *Medicago falcata*, *Centaurea marschalliana*, *Galatella villosa*, *Artemisia austriaca* Jacq., *Teucrium polium*, *Thalictrum minus* L., *Potentilla astracanicum* Jacq., також тут представлені ще 10 видів (*Astragalus ucrainicus*, *Poa bulbosa*, *Linum czerniaëvii*, *Euphorbia sequierana*, *Tulipa biebersteiniana* Schult. & Schult. f. s. l., *Dichodon viscidum*, *Ajuga chia* Schreb. та ін.). У цій частині схилу середня щільність *A. calycinus* — 1—3 куртини на 1 м², відзначено суттєве домінування генеративних особин.

II. Другий фрагмент популяції *A. calycinus* фактично знаходиться за адміністративною межею м. Краснодона, на північ від дачного масиву, на степовому пагорбі крутизною до 20° південної експозиції з вапняковими відслоненнями (48,29660°N, 39,78003°E). Площа фрагмента — близько 400 м² (20 м × 20 м), але дивно, що на цьому доволі одноманітному схилі завдовжки близько 800 м та завширшки майже 100 м особини *A. calycinus* вузько локалізовані лише в одному місці. Їхня щільність тут становить 1—2 куртини на 1 м². Загальне проективне покриття угруповання — 80 %, домінують *Stipa capillata* (25 %), *Caragana frutex* (15 %), *Galatella villosa* (10 %), з проективним покриттям 5 % беруть участь *Agropyron pectinatum*, *Medicago falcata*, *Salvia nutans*, а з проективним покриттям 1—3 % репрезентовані *Festuca valesiaca*, *Astragalus ucrainicus*, *Thymus marschallianus*, *Marrubium praecox* Janka, *Phlomis pungens* Willd., *Artemisia austriaca*, *Centaurea marschalliana*, *Scorzonera mollis* M. Bieb., *Ephedra distachya* L. У незначній кількості представлені ще 14 видів (*Astragalus calycinus*, *A. henningii* (Steven) Klokov, *Oxytropis pilosa* (L.) DC., *Taraxacum erythrospermum* Andr., *Potentilla astracanicum*, *Dichodon viscidum*, *Veronica spicata*, *Tulipa biebersteiniana*,

Bellevalia sarmatica (Pall. ex Georgi) Woronow, *Verbascum phoeniceum* L. та ін.).

III. Третій фрагмент популяції *A. calycinus* виявлено на вершині невисокого степового пагорба, складеного з вапняків, на верхній частині його схилу північно-східної експозиції крутизною до 5°, між дачним масивом та вул. Єлісеєнка (48,29203°N, 39,77981°E). Тут особини виду ростуть на ділянці завдовжки близько 300 м та завширшки приблизно 20 м. Щільність доволі низька — 1 куртина на 3—4 м², проте в деяких місцях виявлено 4—6 куртин на 1 м²; абсолютна більшість особин перебуває в генеративному стані. Загальне проективне покриття рослинного покриву цієї ділянки становить 50 %. Домінують *Stipa capillata* (20 %), *Agropyron pectinatum* (20 %), *Festuca valesiaca* (10 %), *Salvia nutans* (5 %), від 1 до 3 % — *Astragalus calycinus*, *Medicago falcata*, *Poa bulbosa*, *Centaurea marschalliana*, *Galatella villosa*, *Thymus marschallianus*, *Teucrium polium*, *Veronica spicata*; проективне покриття менше 1 % мають 6 видів (*Astragalus ucrainicus*, *Caragana frutex*, *Potentilla astracanicum*, *Dichodon viscidum*, *Ajuga chia*, *Alyssum tortuosum* Waldst. & Kit.).

IV. Четвертий фрагмент популяції виду утворений поодинокими особинами на пагорбі з відслоненнями вапняків між вул. Дубровина та вул. Дорошева (48.28771°N, 39.77924°E). Описати рослинність цієї місцевості доволі складно, оскільки тут суттєво порушений ґрунтовий покрив і спостерігаються сліди сильного перевипасання худоби. Єдиним домінуючим видом тут є *Poa bulbosa*, в деяких місцях його проективне покриття перевищує 50 %.

Astragalus calycinus раніше був відомий з територій Нижнього Дону, Калмикії, Передкавказзя, Кавказу та Закавказзя (Флора СРСР, 1946; Васильєва, 1987; Gabrielian, Fragman-Sapir, 2008). Найближчі до виявленого локалітету в Україні популяції виду знаходяться в межах Ростовської обл., Ставропольського краю та Калмикії (Белоус, 2002; Федяєва, 2004), де, власне, і проходить північна межа ареалу *A. calycinus*. Зафіксоване нами місцезнаходження нині є найбільш північно-західним відомим локалітетом виду. Він віддалений від найближчого місцезнаходження *A. calycinus* на 40 км і від суцільної північної межі ареалу — майже на 200 км.

Оскільки *A. calycinus* уперше наводиться для флори України, вважаємо за доцільне надати його номенклатурну цитачію та коротку морфологічну характеристику.

Astragalus calycinus M. Bieb., 1808, Flora Taurico-Caucasica 2: 199; Гончаров, Попов 1946, Фл. СССР, 12: 857; Васильева 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 76. — Астрагал чашечковий.

Трав'янисті багаторічні рослини з укороченим пагоном заввишки 10—25 см. Листки непарноперистоскладні, 10—25 см завдовжки, складаються з 3—6 пар продовгувато-яйцеподібних листочків, з перепончастими, зрослими вище середини прилистками. Квітки (8—16) зібрані в головчасті щільні суцвіття. Віночок білувато-жовтий, до 15 мм завдовжки. Чашечка притиснуто-волосиста, зверху червонувата, при плодах сильно роздута. Біб маленький, завдовжки 6—9 мм, завширшки 3,0—3,5 мм, розміщений на тонкій ніжці в чашечці. Вся рослина притиснуто-сріблясто-пухнаста. Квітує в травні, плодоносить у червні (див. фото на обкладинці).

Зазначимо, що *Astragalus calycinus* охороняється в Ростовській обл. (Федяева, 2004), Ставропольському краї (Белоус, 2002), Калмикії (Перечень ..., 2010), це досить рідкісний вид для Вірменії та північно-східної частини Туреччини (Gabrielian, Fragman-Sapir, 2008). Тому немає жодного сумніву, що *A. calycinus* необхідно внести в наступне видання «Червоної книги України» за категорією «рідкісний».

Окрім того, слід якомога швидше оголосити територію степових пагорбів у межах м. Краснодар, де виявлено вид, заказником загальнодержавного значення. Якщо цього не зробити, можна з часом втратити цю популяцію *A. calycinus*, оскільки тут існує чимало ризиків для виду: постійне розширення площі кладовища, видобуток вапняку, засмічення території тощо. Всі юридичні підстави для створення нового об'єкта природно-заповідного фонду України в цій місцевості є, зокрема, виявлені популяції видів, занесених до «Червоної книги України» (2009): *Adonis wolgensis* Steven ex DC., *Astragalus henningii*, *Stipa capillata*, *S. lessingiana*, *Tulipa biebersteiniana*; а також регіонально рідкісні види Луганської обл. (Офіційні ..., 2012) — *Euphorbia cretophila* Klokov та *Linum czerniaëvii*.

Важливо продовжити пошук нових місцезнаходжень *A. calycinus* у регіоні. Найперспективнішими для цього є степові пагорби з вапняковими відслоненнями в Краснодарському р-ні Луганської обл., в околицях населених пунктів Урало-Кавказ, Західний, Изварине. Попри те, що значна частина цієї території заліснена, між лісосмугами залишилися добре збережені степові ділянки.

Таким чином, знахідка *A. calycinus* у Луганській обл. доповнює відомості щодо складу флори України, а також є ще одним підтвердженням тісних флористичних зв'язків між флорами Кавказу та Донецького кряжу, які сформувалися в післяльодовиковий період.

Зібрані гербарні зразки *Astragalus calycinus* передані до гербарних фондів Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (КВ) та Ботанічного саду імені акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КВНУ).

Автори висловлюють подяку канд. біол. наук, доценту В.П. Коломійчуку (Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, м. Київ) за поради під час проведення досліджень і підготовки матеріалу до публікації, а також канд. біол. наук, старшому науковому співробітнику А.М. Шмараєвій (Південний федеральний університет, м. Ростов-на-Дону) — за цінні консультації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Белоус В.Н. Астрагал чашечный — *Astragalus calycinus* Bieb. // Красная книга Ставропольского края. Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды растений и животных. Т. I. Растения / Отв. ред. А.Л. Иванов. — Ставрополь: Полиграфсервис, 2002. — С. 171—172.
- Васильева Л.И. Род Астрагал — *Astragalus* L. // Флора европ. части СССР / Отв. ред. А.А. Федоров. — Л.: Наука, 1987. — Т. 4. — С. 47—76.
- Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Уклад.: Т.Л. Андрієнко, М.М. Перегрим. — К.: Альтерпрес, 2012. — 148 с.
- Перечень видов растений и грибов, занесенных в Красную книгу Республики Калмыкия / Постановление правительства Республики Калмыкия от 13 декабря 2010 г. № 387.
- Федяева В.В. Астрагал чашечный — *Astragalus calycinus* Bieb. // Красная книга Ростовской области: Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения грибы, лишайники и растения / Под ред. В.В. Федяевой. — Ростов-на-Дону: Малыш, 2004. — С. 199.
- Флора СССР / В.Л. Комаров (гл. ред.). — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1946. — Т. 12. — 918 с.
- Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 912 с.
- Gabrielian E., Fragman-Sapir O. Flowers of the Transcaucasus and adjacent areas. — A.R.G. Gantner Verlag K.G., 2008. — 416 p.

Рекомендує до друку
М.М. Федорончук

Надійшла 05.2013 р.

Ю.С. Перегрим¹, А.И. Бронсков², Н.Н. Перегрим¹
¹ Учебно-научный центр «Институт биологии» Киевского
национального университета имени Тараса Шевченко
² Национальный природный парк «Меотида»,
г. Новоазовск, Донецкая обл.

ASTRAGALUS CALYCINUS M. BIEB. (FABACEAE) —
НОВЫЙ ВИД ДЛЯ ФЛОРЫ УКРАИНЫ

Приведена информация о первой находке *Astragalus calycinus* M. Bieb. (Fabaceae) в Украине, описаны ценоотические условия произрастания вида, даны основные характеристики его популяции. Подчеркнута необходимость охраны выявленного местонахождения *A. calycinus* и важность его включения в следующее издание «Красной книги Украины».

Ключевые слова: *Astragalus calycinus*, флористическая находка, редкий вид, флора Украины.

Yu.S. Peregrym¹, A.I. Bronskov², M.M. Peregrym¹
¹ Educational and Scientific Centre «Institute of Biology»,
National Taras Shevchenko University of Kyiv
² National Nature Park «Meotida», Novoazovsk, Donetsk
Region

ASTRAGALUS CALYCINUS M. BIEB. (FABACEAE), A NEW
SPECIES IN THE FLORA OF UKRAINE

The first finding of *Astragalus calycinus* M. Bieb. (Fabaceae) in Ukraine is reported. Coenotic conditions and major characteristics of the population are described. Protection of the locality is emphasized and listing of the species to the future edition of the Red Data Book of Ukraine is recommended.

Key words: *Astragalus calycinus*, floristic finding, rare species, flora of Ukraine.

НОВІ ВИДАННЯ

Царенко О.М. Екологічне інспектування. Практикум. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. — 74 с.

Висвітлені практичні аспекти застосування законодавчих і нормативних актів при здійсненні природоохоронного контролю за станом навколишнього середовища. Розглянуто методики розрахунків розміру відшкодування збитків, завданих порушенням природоохоронного законодавства.

Методичний посібник розроблено для фахової підготовки спеціалістів і магістрів за спеціальністю «Екологія та охорона навколишнього середовища».